

ESCRITA EPISTOLAR EN GALEGO: A CORRESPONDENCIA DE DON DIEGO SARMIENTO DE ACUÑA, I CONDE DE GONDOMAR (1567-1626) (I)

Rosario Álvarez e Xosé Luís Rodríguez Montederramo

1. NOTICIA DOS TEXTOS

En 1973 Luís Tobío deu a coñecer dúas cartas escritas en galego por Diego Sarmiento de Sotomaior, señor das Achas e de Petán, remitidas a Diego Sarmiento de Acuña, I Conde de Gondomar. Introduce a súa edición cunha análise das causas do abandono da escrita en galego a partir do século XVI, identifica a liñaxe e títulos do autor da carta, comenta e extracta pasaxes en galego tomadas da correspondencia do conde de Gondomar, e recupera fragmentos que mostran a identificación do conde co reino de Galicia (Tobío 1973: 133-144). Catro anos despois, en 1977, publica na mesma revista outras dúas cartas, remitidas, respectivamente, por Juan de Lanzós e Andrade e por Beatriz da Serra, que tamén elixen o galego para se dirixir ao conde de Gondomar (Tobío 1977: 366-367). Finalmente, en 1980, dá a luz senllas cartas en galego de María de Moscoso e Sotomaior e de Rodrigo de Moscoso e Sandoval remitidas ao mesmo destinatario (Tobío 1980: 357-358); máis tarde veu a lume áinda outra redacción da carta de Beatriz de Serra, con igual data e finalidade cá publicada por Tobío (Rodríguez Montederramo 1999: 8). A este corpus de sete cartas engadimos agora outras tres inéditas: a máis antiga, de xuño de 1596, é da man de frei Lope Gallo de Avellaneda; a seguinte, de outubro dese mesmo ano, subscríbea o corredor de Baiona Pedro Obeso de Oriona; e a terceira, de 1605, é de San Juan de Amorín.

Este artigo, que esperamos conte cunha segunda entrega no seguinte número desta publicación, ocúpase da edición e estudo, desde o punto de vista lingüístico e histórico, desta monza de dez cartas en galego¹. A relación delas, ordenadas cronoloxicamente, coa abreviatura que utilizaremos nas remisións, xunto co autor, lugar e data de emisión, e mais a ubicación actual é a seguinte:

- 1596-Gallo. Carta de Lope Gallo de Avellaneda. San Antón, 25 de xuño de 1596. RB II/2162, doc. 269 (*Cat. Gondomar*, III:11973).
- 1596-Obeso. Carta de Pedro Obeso de Oriona. Mañufe, 2 de outubro de 1596. RAH 9-71 (*Índice Salazar*, VI:10773).
- 1598-Lanzós. Carta de Juan de Lanzós e Andrade en carta de Francisco de Sotomaior. Zamora, [1598?]. RB II/2135, doc. 20 (*Cat. Gondomar*, II:6119).
- 1603-Serra-1. Carta de Beatriz da Serra. Baiona, 20 de maio de 1603. RB II/2137, doc. 6 (*Cat. Gondomar*, II:6511).
- 1603-Serra-2. Carta de Beatriz da Serra. Baiona, 20 de maio de 1603. RB II/2150, doc. 198 (*Cat. Gondomar*, II:9409).
- 1604-Moscoso. Carta de María de Moscoso e Sotomaior. Laiosa, 27 de febreiro de 1604. RB II/2171, doc. 93 (*Cat. Gondomar*, III:13649).

- 1605-Amorín. Carta de San Juan de Amorín. Gondomar, 6 de febreiro de 1605. RB II/2130, doc. 11 (*Cat. Gondomar*, I:4859).
- 1605-Achas-1. Carta de Diego Sarmiento e Sotomaior. Baiona, 8 de abril de 1605. RB II/2113, doc. 10 (*Cat. Gondomar*, I:1277).
- 1605-Achas-2. Carta de Diego Sarmiento e Sotomaior. Baiona, 20 de setembro de 1605. RB II/2113, doc. 99 (*Cat. Gondomar*, I:1366).
- 1619-Moscoso. Carta de Rodrigo de Moscoso e Sandoval. Santiago, 19 de outubro de 1619. RB II/2159, doc. 24 (*Cat. Gondomar*, III:11335).

2. CONSTITUCIÓN E PARADOIRO DA COLECCIÓN EPISTOLAR

Todas estas cartas teñen en común o seu destinatario, don Diego Sarmiento de Acuña, señor de Vincios e Gondomar, nomeado I Conde de Gondomar o 12 de xuño de 1617. Nove conservanse actualmente na Real Biblioteca, e unha, a que asina o licenciado Obeso, na Real Academia de la Historia, mais o primeiro paradoiro foi compartido por todas elas: o pazo vallisoletano do conde de Gondomar, a coñecida popularmente como Casa del Sol de Valladolid², que en catro das súas estancias albergou unha das más importantes coleccións librarias da España Moderna. A transformación desas catro salas en “librería” ou “aposento de libros” data de fins do século XVI; así, a carta que en marzo de 1599 Gaspar Cardoso envía a don Diego ofrecérenos un testemuño dun aspecto central na formación dunha biblioteca nobiliaria, como é o aparato ornamental do seu estudio, ao lle confirmar a remisión de “los retratos de plomo (...) y los verdaderos de nro. Pº San Bernardo y nro. Pº St Gregorio que (...) bien podrán estar en el estudio” (RB II/2147, 142).

Á disposición física da biblioteca precédelle a paixón colecciónista de don Diego. Gayangos (1869:XIII) comenta unha carta escrita en 1593 por don García, irmán de don Diego e nesa data colexial en Salamanca, que mostra que, con vinteseis anos, o futuro conde puña verdadeiro empeño na adquisición de libros; nela don García, en función de axente librario de don Diego, dálle conta da súa busca de libros pola cidade do Tormes, un tanto infructuosa ao non atopar ningún que non teña xa o irmán, agás “un Romancero de romances de Liñán y de otros, que dicen es nuevo”. O resultado desta paixón bibliófila non tardaría en obter público recoñecemento e xa en 1609 un contemporáneo de don Diego, Francisco de Quevedo y Villegas, dedicaba á biblioteca gondomarense a seguinte pasaxe da súa *España defendida*:

¿En qué materia del mundo no hay en España sola tantos libros como en todas las naciones, en sola su lengua, en la cual están traducidos todos los griegos y hebreos y latinos y franceses y italianos, como es de ver al que ha visto librerías en España, y, entre todas, la del señor don Diego Sarmiento de Acuña, que es toda de libros en la propia lengua, donde están de suerte que apenas los más de ellos se ven mejores en sus originales? (Luis Astrana Marín [ed.] 1932: 295; cit. Michael & Ahijado Martínez 1996: 187-188).

E en 1619, o enxeñeiro católico inglés George Gage, hóspede de Lerma en Valladolid ao seu paso por España, mostra a súa admiración pola Casa del Sol e anota, respecto á

librería, que «es como de Príncipe y pocas debe haber que tengan tanto bueno» (Sánchez Cantón 1935: 44).

Nese mesmo ano a biblioteca viuse arquentada coa chegada dos libros e cartas que o conde tiña no seu pazo de Gondomar, e así llo comunica o seu bibliotecario Étienne Eussen:

Nous avons ouvert tous les coffres qui sont venus de Galicia et j'ay recouvré et confié tous les livres... Le deux coffres de Cartas non sont venus parmi ceux cy, bien y a il deux autres, un de livres manuscrits e autre plein des habits lesquels nous n'avons pas bougez (RB II/2134, doc. 190).

Xunto cos libros, o conde de Gondomar dispuxo o que poderíamos denominar o seu arquivo persoal, que acolleu, entre outros papeis, a súa correspondencia privada. Este ocupou polo menos nove andeis da sala cuarta, segundo se desprende do «índice de los legajos de la sala quarta y razón de los papeles de varios pleitos que se han hallado en esta librería de la casa del Sol» (BNM ms. 19523, analizado en Andrés Escapa & Rodríguez Montederramo 1998: 40).

Respecto ao traslado desta importante colección libraria e documental ao seu actual paradoiro, a Biblioteca do Palacio Real, sábese que o marqués de Malpica, José Antonio Ortiz de Salazar, o 30 de abril de 1806 entregou a librería ao comisionado real e administrador do Patrimonio Real en Valladolid, Francisco de Ulloa y Olmedilla. O interese do rei pola súa compra é anterior, datable polo menos en 1775, canda o inventario realizado por Diego de Arratia, administrador dos bens do marqués de Malpica, onde consta a carón da descripción de cada un dos libros a súa taxación en reais de vellón (Fernández de Córdoba & Cortijo Medina 1999: 324). Con todo, por diversos motivos, houbo dispersión dunha pequena parte desta biblioteca.

Polo que toca ás cartas, sábese que en 1623 estaban encadernadas en 143 volumes, e así se recolle no “Índice y inventario de los libros que ay en la librería de don Diego...”, que nese ano remata o bibliotecario Enrique Teller:

Cartas de diferentes personas escritas al señor don Diego Sarmiento de Acuña, que oy es conde de Gondomar y del Consejo de Estado y Guerra de su Majestad etc. Comienzan las cartas desde el año 1592 hasta el de 1620; son 143 volúmenes (*apud* Manso Porto 1996: 175).

O núcleo principal deste monumental epistolario privado —deixamos á marxe a correspondencia oficial conservada no Archivo General de Simancas—, arredor de 120 volumes, consérvase no Palacio Real, onde foi reencadernado a principios do século XIX en pasta española alterando a ordenación orixinal e poñendo escaso coidado no labor de guillotina, da que foron víctimas numerosas datacóns e rúbricas. Un conxunto de doce volumes está hoxe depositado na Biblioteca Nacional, procedente da biblioteca de Pascual de Gayangos (Roca 1904: 60-63); segundo anotación de man do polígrafo no primeiro deles, adquiriuños en 1852 por compra aos herdeiros de Francisco López de la Torre Ayllón y Gallo (Roca 1904: 60). Outros 16 volumes pasaron á Real Academia de

la Historia, procedentes da colección Salazar y Castro (*Índice-Salazar*, t. VI-VII) e un á Real Academia Española (Cat.Mss.RAE, ms. 73).

3. CRONOLOXÍA

O arco cronolóxico das dez cartas en galego abarca 23 anos, desde 1596 ata 1619, período en que se desenvolve boa parte do *cursus* militar, administrativo e político do seu destinatario, que en 1617 lle había valer a distinción como conde de Gondomar. En 1596, data de redacción de dúas das cartas que editamos (1596-Gallo e 1596-Obeso), don Diego está na casa patrucial de Gondomar e ocupa o cargo militar de cabo da xente de guerra do bispado de Tui. En 1598, data probable da carta que lle envía o seu sobriño Juan de Lanzós e Andrade (1598-Lanzós), don Diego é correxedor de Toro, cargo para o que fora nomeado no ano anterior. En 1603, data das dúas cartas de Beatriz da Serra (1603-Serra-1, 1603-Serra-2), o señor de Vincios e Gondomar era xa correxedor de Valladolid, e nese mesmo ano concedéuselle a encomenda de Guadalerza (Granada) e mais o cargo de gobernador da vila de Baiona e bispado de Tui (Tobío 1974). De febreiro de 1604 é a carta que lle remite María de Moscoso e Sotomaior (1604-Moscoso), cando don Diego está destinado en Galicia dando cabo á comisión que se lle encomendara en outubro de 1603, consistente na protección e descarga en Baiona de dúas naves portuguesas procedentes da India Oriental con cargamento valioso. O ano de 1605, en que escribe as súas dúas cartas o señor das Achas (1605-Achas-1, 1605-Achas-2), é un ano de mudanzas para Gondomar: no mes de abril, data da primeira delas, está a punto de dar por concluídas as súas funcións como correxedor de Valladolid, pois o 12 de novembro de 1604 foi nomeado para ese cargo Diego Gómez de Sandoval, fillo segundo de Lerma (Tobío 1974: 207), se ben o futuro conde de Gondomar seguirá exercendo ata maio de 1605; en setembro de 1605, data da segunda carta do señor das Achas, Gondomar, xa definitivamente cesado como correxedor, exerce o seu novo cargo, contador maior do Consejo de Hacienda en praza de supernumerario (Tobío 1974: 206), para o que fora nomeado en setembro de 1604. En agosto de 1619, data da derradeira carta, o xa conde Gondomar encóntrase en Madrid, de regreso da súa primeira embaixada en Inglaterra. A súa estadía en España durará ben menos do que el desexara, e en xaneiro de 1620 embarca de novo para Inglaterra.

4. OS CORRESPONDENTES

Pola súa posición social os remitentes constitúen un mostrario representativo da sociedade da época, coa nobreza galega como grupo social mellor representado.

O señor das Achas, que participou en accións militares relacionadas coa defensa das costas galegas fronte á piratería inglesa ou na descarga en Baiona das naves portuguesas Nossa Senhora da Concepción e São Roque cargadas con mercadorías das Indias Oriente-

tais, representa os señores que retoman protagonismo grazas ao papel militar que por esa época lle toca asumir ao Reino de Galicia.

Tamén é membro da nobreza e de importante liñaxe, aínda que segundón, don Rodrigo de Moscoso e Sandoval, que destinado á carreira eclesiástica foi deán de Santiago de Compostela e prior de Soriano de Castro, na Igrexa de Córdoba (Crespo Pozo: III 301). É fillo de Lope de Moscoso Osorio e Castro, VI conde de Altamira, e de dona Leonor de Sandoval y Borja, natural de Valladolid. De entre os seus numerosos irmáns –ademais do primoxénito Gaspar, VII conde de Altamira–, destacaron tamén no ámbito da igrexa Baltasar, que alcanzou a dignidade de cardeal e arcebispo de Toledo, e casou a Felipe IV e Mariana de Austria; Melchor, reitor da Universidad de Salamanca; e Antonio, que «fue primero sacerdote y canónigo de Toledo, y más tarde, por indulto de la Santa Sede, fue marqués de Villanueva del Fresno y caballero de Calatrava» (Crespo Pozo: III 301).

Juan de Lanzós e Andrade, asinante dunha carta escrita no mesmo prego e a continuación da que escribe o seu irmán Francisco de Sotomaior, é fillo primoxénito de Fernán Pérez de Lanzós e Andrade e de Ana de Sotomaior e Osorio. Por casamento con «Dª Aldonza, n. y señora de Macea y v^a de Layosa, hija de D. Juan de Novoa y Lemos, señor y natural de la fortaleza solar de Macea; y de Dª María de Ulloa, n. de la casa solar de Taboada; nieta paterna de D. Alonso López de Lemos, señor de Layosa» (Crespo Pozo: II 479-480), pasará a ser señor de Macea e de Laiosa.

Máis difícil é establecer a identidade de María de Moscoso e Sotomaior, se ben o lugar de Laiosa, dende o que asina a carta que editamos e algunas outras conservadas na correspondencia do conde de Gondomar³, pona en relación co anterior correspolal, Juan de Lanzós, que, como sinalamos arriba, chegou a ser señor dese lugar. Crespo Pozo (IV 375) menciona unha María de Sotomaior, filla de Pedro IV Álvarez de Sotomaior e de dona Urraca de Moscoso, que casou co seu curmán don alonso Quirós, señor de Mos, e que foi irmá –sempre segundo Crespo– da mencionada Ana de Sotomaior, nai de don Juan de Lanzós e Andrade; sen embrago, datos procedentes do epistolario do conde de Gondomar e de nobiliaios que tratan da casa de Macea, que habemos analizar con detalle na segunda entrega deste traballo, contradíñ esa información e permiten postular entre ambos unha relación de irmandade. Esta rede familiar estenderase ata o propio conde de Gondomar, pois a súa filla dona Juana casará con don Diego de Lemos, conde de Amarante, fillo de dona Jerónima de Nóbua e, xa que logo, sobriño de dona Aldonza de Nóbua e de don Juan de Lanzós e Andrade.

Beatriz da Serra comparte coa anterior correspolal a súa condición de muller. Da súa liñaxe nada sabemos, e a documentación que atopamos limitáse, ademais de ás dúas cartas editadas, a outra escrita de súa man, que nos informa sobre douis membros da súa familia. Nesa carta, remitida o 15 de febreiro de 1606, tamén desde Baiona, Beatriz solicita ao conde que interceda en favor do seu cuñado Giuseppe Serolla (RB II/2116, doc. 30). Este personaxe de orixe italiana, a xulgar polo nome, é marido de Violante de Paz, irmá da nosa

Beatriz; viuse obrigado a abandonar Santiago de Compostela a causa dunha pendencia cun soldado e hospédase en Valladolid na casa de Bartolomé de Aguiar, secretario de Guerra.

San Juan de Amorín foi máis pródigo ca Beatriz na súa relación epistolar con don Diego, como era obrigado pola súa condición de criado no pazo de Gondomar, baixo as ordes do administrador Gregorio de Castro e Oia. A relación entre ambos nunca debeu de ser amigable, como así o confirman as numerosas queixas de San Juan dispersas ao longo do epistolario, que conclúen en 1612 cun despido. A determinación de Gregorio de Castro, que, nas súas propias palabras, causou “mucho royo para tan pequeña montería” (RB II/2118, doc. 132), non foi ben recibida polo criado, de modo que recorreu a protectores que o favorecesen perante o conde, como se deduce do seguinte fragmento:

Muy grandes concilios me dicen que se an echo sobre el aber yo despedido a San Juan de Amorín, y que a llevado cartas en que le favorecen con V.S^a... (Carta de Gregorio de Castro a Diego Sarmiento de Acuña, Gondomar, 18-10-1612 [RB II/2118, doc. 132]).

Ao grupo dos letrados pertence o licenciado Pedro Obeso de Oriona⁴, que en 1596, cando escribe a carta que editamos, era correxedor de Baiona. A súa traxectoria define perfectamente as aspiracións e frustracións do seu grupo socio-profesional na España da época. Seleccionamos dous momentos da súa biografía que resumen esa andadura: en 1600 desprázase a Madrid coa pretensión dalgún oficio, sen dúbida co desexo de medrar na súa posición social e económica, pero a sorte foille adversa, coma a tantos outros pretendentes que por esos anos asistían á corte. Dous anos despois, en 1602, está asentado en Arenas, desde onde escribe ao conde Gondomar, que nesas datas está en Valladolid. A súa negativa a ir de novo a pretender á corte, que se mudou a Valladolid, e o comentario que fai da súa estadía en Madrid son explícitos dabondo como reflexo do desencanto deste e de tantos outros letrados guiados por igual ambición⁵:

no me parece acertado asistir en esa corte a gastar lo que después no ganaré, que me costó 1000 ducados estar en Madrid un año, y como se me murió el hombre que me avía de sacar de la piscina no ixe nada (RB II/2154, 108).

5. A LINGUA ESCOLLIDA

Atopámonos perante un monllo de textos que teñen en común testemuñar o estilo epistolar usado para se dirixir a unha personalidade de alto nivel social e cultural, nun pequeno arco temporal entre finais do século XVI e a segunda década do século XVII. Do resto, os textos son heteroxéneos: non sempre proceden do mesmo estamento social de don Diego Sarmiento de Acuña; os correspondentes non só pertencen a distintos grupos socioculturais, senón tamén a diferentes variedades diatópicas; non todas as cartas son escritas por galegos, cando menos non por galeofalantes espontáneos con plena competencia comunicativa, nin todas saen directamente da pluma dos seus asinantes; por último, os diferentes asuntos que tratan condicionan diversos graos de formalidade nos seus rexistros, e mesmo o cambio de código lingüístico.

O castelán frei Lope Gallo de Avellaneda (1596) escribe da súa man, desde algunha casa da Orde de Santo Antón Abade en Castela, unha carta privada bilingüe, empregando un voluntarioso pero deficiente galego no primeiro, terceiro e quinto parágrafos, más curtos, e o castelán nos restantes e mais na posdata. Ignoramos a procedencia e extensión dos seus coñecementos lingüísticos e cal é a motivación última desta vontade explícita de usar o galego, que ben puidera ser só réplica amistosa a frases galegas que o propio Gondomar entremete nas cartas que lle envía⁶; en todo caso cómpre salientar que non domina ben a lingua, así a todo nada paródica nin hipercaracterizada, mais ao seu pesar inzada de castelanismos.

A práctica bilingüe dáse tamén nos correspondentes galegos, pero de varios xeitos diferentes. Así, cando San Juan de Amorín (Gondomar 1605) colle a pluma para lle dar conta dalgúns asuntos da habenza e, sobre todo, pedirlle que confirme a súa versión nun desacordo retributivo, comeza a súa carta en castelán, con algunas interferencias que nos permiten entrever que se está sometendo a unha práctica lingüística que lle supón certo esforzo, pero conforme vai avanzando cara ao cerne da súa petición pasa ao galego e só volve á lingua de partida tras cumprimentar os amos, ao final da despedida e na data. Hai por tanto unha componente emocional nesta escolla lingüística, que tanto se xustifica pola commoción de quen escribe coma pola mellor disposición que se pode presumir en quen recibe a demanda de amparo.

É distinta a práctica bilingüe doutros dos seus correspondentes, semellante á que vemos con frecuencia na prosa tabeliónica, de fins do século XV e sobre todo do século XVI, como paso intermedio entre a redacción do documento integralmente en galego e a instalación definitiva do castelán como lingua notarial. Así, a carta privada de dona María de Moscoso e Sotomaior (Laiosa 1604), que mestura desculpas, ofrecementos e petición de grandes e pequenos favores, é tamén un texto bilingüe, pero a alternancia de código non se produce en unidades ben diferenciadas nin se reserva a unha pasaxe en particular: comeza en castelán, cun parágrafo de contido bastante protocolario, pasa ao galego en medio dunha causal explicativa (“...y de lo en que pueda servirle a vuestra merced, pues *non desejo cousa más que...*”), usa esta lingua en todo o corpo da carta e só volve ao castelán nas fórmulas protocolarias de despedida; o cambio de lingua é consciente, cando menos na volta ao castelán, pois trabúcase e emenda *<non>* por *<no>* superpoñendo á nasal o grafema *<c>* inicial seguinte, *<si abra alguña deprobeito yo quepo l dracostar y por no(n)cansar>*. Así actúa tamén don Diego Sarmiento de Sotomaior na segunda das súas cartas que editamos (setembro 1605), unha misiva privada ao seu curmán, que trata sobre todo de asuntos do goberno: arrinca en castelán, para pasar inopinadamente ao galego na quinta liña (“obligar a quien tanto quiero y devo y deseo servir a que me jnbíe sós díás rregras da súa maom”) e volver á lingua inicial só nas fórmulas corteses da despedida.

Finalmente, a carta bilingüe de don Rodrigo de Moscoso e Sandoval (Santiago de Compostela 1619) evidencia de forma más clara un uso diglósico de ambos os códigos.

O seu breve texto está escrito en dúas partes ben diferenciadas: a inicial, en castelán e da pluma dun escribán, dá conta dos resultados dunha encarga que lle foi feita por don Diego no ámbito das súas competencias como deán; a segunda, da mesma man cá sinatura de don Rodrigo, é privada e está escrita en galego. O cambio de lingua é tan significativo que suscita ao punto a pregunta sobre a súa motivación, pois ou ben confirma que o galego segue sendo lingua habitual na relación epistolar familiar (como ten afirmado Tobío 1977: 367; 1980: 357), ou ben o deán está impelido pola lingua en que Gondomar se dirixiu a el, ou ben don Rodrigo pertence a un círculo que ofrece algún tipo de resistencia á asimilación lingüística...

Por tanto, só metade das cartas que editamos están escritas integralmente en galego. O licenciado Pedro Obeso de Oriona (1596), correxedor de Baiona e seu compadre, envía a Gondomar unha nota cortés escrita e asinada da súa man, tramitada por Benito Valverde, que asina unhas liñas remisivas, tamén en galego. O seu parente don Juan de Lanzós e Andrade (Zamora c. 1598), escríbelle en galego para dar conta dun servizo cumplido e pórse á súa disposición para ulteriores encomendas, no mesmo sentido que ten a carta en castelán doutro seu sobriño, frei Francisco de Sotomaior, que a antecede no mesmo prego; o endoso, onde figura como remitente o mesmo don Juan, está en castelán, pero dado que se dirixe á cidade de Toro non informa sobre cal sería a práctica dentro da Galicia da época. Dona Beatriz da Serra (Baiona 1603) envía dúas cartas consecutivas para lle pedir a don Diego que faga valer a súa influencia perante o gobernador do reino de Galicia en favor de seu irmán; as cartas non autógrafas (“por ser ruyn escriban”, e a sinatura mostra de feito moi pouca destreza), escritas ao ditado en galego, amosan algúns elementos en castelán que semellan imputables á práctica lingüística do escribán e non á variedade empregada por dona Beatriz.

Deixamos para o remate a primeira das dúas cartas editadas de don Diego Sarmiento de Sotomaior (abril 1605) –ambas de carácter privado e familiar e ao parecer grafiadas da súa man–, escrita “nesta lingoaje, pois é de vm tan estimada”, unha variedade dialectal galega con forte influencia, cando menos gráfica, do portugués. É significativa a xustificación da opción de lingua para a redacción da carta, con alusións expresas tanto ás afeccións coñecidas de Gondomar coma á conmoción que lle pode producir a escolla feita (“E por ela me troufe aquj, que coela despertaría vosa mercé do sono de correidor”). As cartas do señor das Achas e Petán reflictén procuradamente unha variedade dialectal fronteiriza, con trazos concomitantes coas variedades portuguesas veciñas, e nese sentido diferente de todas as empregadas nesta monza de textos, que dentro da heteroxeneidade mostran trazos menos localistas. Por iso non é doado sabermos con certeza se con “nesta lingoaje” o seu curmán se está referindo ao galego no seu conxunto ou á variedade miñota quealgún xeito comparte o núcleo familiar, e afondando nesta liña se el cre que esa póla pende da árbore galega, da portuguesa ou dun toro común.

6. CRITERIOS DE EDICIÓN

A edición das cartas tenta ser moi respectuosa cos orixinais, con lixeiras modificacións gráficas tendentes a facilitar a comprensión a un lector moderno, no sentido que cremos máis acaído a cada pasaxe. En calquera caso queda sempre testemuño das manipulacións operadas, coas xustificacións que damos ao longo do estudo lingüístico, que verá a luz dentro da segunda parte deste artigo; de por parte, o lector poderá contrastar desde xa a nosa lectura cos facsímiles facilitados. A intervención concrétese nos seguintes aspectos:

a) Actuamos sobre a unión ou separación de sílabas en palabras, tentando de non alterar con iso as características morfolóxicas dos textos. Empregamos o guión <-> como marca de separación morfolóxica, a pesar da silabación, entre a conx. y e a vogal seguinte (*y-a señora may*), nas contraccións de adv. *non ~ no* con artigos ou pronomes (*no-nos* distinto de *non-os*, *no-me*, etc.) e nos casos de mesóclise consonte a práctica gráfica portuguesa actual (*Fa-lo-ey de bagar*). Empregamos o apóstrofo <’> para marcar a perda fonotáctica dunha vogal (*d’ Oya*).

b) Consonte a práctica da época, os textos carecen de acentos gráficos, de modo que todos os que figuran na nosa edición, de intensidade ou diacríticos, foron inseridos por nós co único obxectivo de guiar o lector moderno. Respecto ao til de nasalidade <~>, moi infrecuente na grafía da época, mantémolo por fidelidade en todos os casos, mesmo cando é superfluo (<m̃yñas>, <yrm̃aõ>). Mantemos tamén o punto empregado nalgún caso como diacrítico (<vn.a letra>).

c) Aínda que na nosa lección e no estudo temos en conta os escasos signos de puntuación presentes nos textos, na edición puntuamos segundo o uso moderno para dar así conta da interpretación atribuída a cada pasaxe.

d) Regularizamos maiúsculas e minúsculas, de acordo co uso moderno. Este proceder lévanos a cambiar sistematicamente <R> por <rr>.

e) Mantemos a disparidade gráfica, aga cando é preciso contribuírmos ao correcto establecemento do texto tal como debe ser lido, deixando constancia e xustificación no apartado correspondente. Así, substituímos <c> por <ç> en <esperanca> *esperança* ou <mereca> *mereça*, e mais <n> por <ñ> nos casos en que temos ampla marxe de seguridade de cal fonema se quere representar, como en <mina> *miña*.

f) Desenvolvemos as abreviaturas marcando con cursiva as letras repostas (*visa mercé*) e con <(?)> os desenvolvimentos dubidosos, coma en “a meu yrmaõ Jerónimo Fernández (?)”. Encerramos entre parénteses cadradas os fragmentos supostos (“no soy m[ás] l [arga]”) e os grafemas que nos pareceu preciso inserir, segundo se xustifica no lugar axeitado (“obrigarme a [a] myn y a ele”, que se debe ler como ‘obrigarme ha a mi e a el’); as parénteses curvas encerrán os segmentos que deben ser eliminados, como en <po(r)la rrespuesta>.

g) En caso de emenda do esribente, editamos a forma que na nosa opinión reflícte mellor a derradeira vontade deste; no apartado ou apartados correspondentes do estudo lingüístico queda constancia das formas emendadas que consideramos de interese para a historia lingüística.

EDICIÓN CRÍTICA E FACSIMILAR

1596-Gallo

Se eu voto un crauo á rroda da fortuna, meu señor, yo e chegado a o alto dela, pues teño a nosa tía en miña poua con os ossos amados de su hirmao, y no-nos faltaua sino vosa mercé e nosa doña para pasar este enuerno, que onte ubo muy boa geadá, uea *vosa mercé* que será por o janeiro.

Después que no ui a *vuestra merced* an pasado por mí mill auenturas. Fenescí el año con salir de Madrid acabadas las partijas y llegué a Valladolid tal que pensé morirme. Reparéme un poco y acudiendo otro día de sant Antón al casamiento de mi sobrina, como era materia de gusto, que tan mal me suele auenir luego, llegó nueba del mal vltimo del coronel, donde con arto rriguroso tiempo fui asistiendo a su muerte y luego al casamiento de su hijo mayor con una dama de *nuestro* lugar, y esta ocupación llegó asta la primera semana de quaresma, que asta la 2^a de pascua me detube en esta casa trauajando arto en preuenir cosas para *nuestro* capítulo, que fue en Toledo y partí a él a los 21 de abril y se fenesció en 20 de mayo, con variedad de sucesos, pero los vltimos y importantes fueron como yo pudiera desear y volví a Madrid, y estando los huesos de *nuestro* santo tío tan sin olor y enteros como si fuera enbalsamado de muchos años, salimos de allí y guiándonos él y sacándonos de grandes peligros llegamos aquí muy llenos de agua vísperra del *Spiritu Santo*.

Quedó a perraaña fameada y-a cautelosa Ortega doña de súa doña, la qual fizó muitos puchérinos que, se foran tan certos como merescía, la causa desa soledade y la perda que fazía duxéranlo, que a uida dispois acá se saue está mellor y en el disponer de si y de sus [verso] bees anda uagara rosa y ya a Ortega fizó sant Juan y se alarga en la vitalla, que antes andaua a despensa muy curta.

Llegados aquí fue imposible pasar adelante según estauan tomados en mi fauor los caminos de arroyos, y más sauiendo la casa en Sant Juan de Ortega no estaua acauada. Mi señora doña Ysael por me hazer merced gusta honrrarme en esta soledad, de que yo estoy tan ufano que no sé de mí, y soy tan necio que siempre estoy malo y nunca salgo de la cama, creo que el mucho rregalo me manca. Uerdad es que los caminos y ciudades me traen ya uenzido. La uida de aquí en todo es menos buena *que* due escreuir mía tía, que de todo se contenta y sastifaze, más *que* ello meresce y paga más que se puede merescer, y de Burgos uendrán algunos que asta aora se an estoruado, y la salida de aquí crea *vuestra merced* *que* por mi interés la dilataré lo que yo pueda.

A auido festas brauas. O fillo de León saleu mestre de capella. Uerdade é que o libro iba en un mal latril. Ubo danzas y muitas invenziones, e premos de arta quantía de treás á mellor. Aora se trata de una gran cossa para a missa noua de un meu collazo y tomara yo acá a nos(r)o Lopo Ambrossio y un par de gaytas para *que* no faltara nada á festa.

Yo e dado a *vuestra merced* entera quenta de lo que acá pasa y deseo sauer la de *vuestra merced* y de mi señora doña Costanza, cuyas manos ueso muchas uezes, y si ay algo de Madrid, que ya aunque *vuestras mercedes* no quieran pienso tenerles muy presto por acá, que no creo podrán pasar sin uer a quién tanto les quiere. Yo de mi sé con muchas ueras deseo seruir a *vuestras mercedes* y con ellas quedo rrogando Nuestro Señor guarde a *vuestras mercedes* y toda esa cassa como yo se lo suplico. De Sant Antón, 25 de junio 1596, a mi señora doña Juana y al señor don García ueso muchas uezes las manos y las de *vuestra merced* diez y compañía.

Don fray Lope Gallo de Auellaneda

A mi señora doña Costanza ymbío estos taos, supplico a *vuestra merced* dé licencia para *que* sea de la orden, y he sentido mucho las nueuas de los aprestos de la Inglessa, *que* de fuerza ha detener a *vuestra merced* por allá.

5

269

Se en Voto un díu a Roda da fortuna meu s. yo echogado
 a o alto dela pues teno anosa tia en mina posse con os ossos
 crudos de si Hixina y qu nus faltava sino Ruda meca enuba-
 dona para padar este encoro que entre uno muy boa feada uea
 V. m. querera por o Janeyro.

Despues que no ui a V. m. un padado por mi mi aventure se resu-
 el año con salir demorad asasadas las partidas y sigue a na
 tal que penso morire Regareme un poco y acuertando oto dia de
 Santu al casamiento de mi sobrina como era materia de querer
 que en mal me suelle auenir luego llego mesta del mal Ultimo
 del corone donde un arto riguroso tiempo fuistiendo arre-
 muertey luego al casam̄ desu Hijo mayor en un uermo de nio
 lugar yesta ocupacion lero arra la primera semana de quaresma
 que asta la 2.º de pasqua me detuve en esta casa traxafrio arlo
 en prevenir asas para nro capitulo que fue en Toledo y parti al
 dia 27. de Abril y se ferio en 20. de Mayo en Variedad de
 sueros perio los Ultimos y mortantes fueron como yo traxeria
 de Zarzay Valde a Navia y estando los Hueros olenio s. ro tan
 simola y entero como si fuera en el Samañ de muchos anis
 salinos de alli y suanchoru el y sacandones de grandes peñas
 llegamo aqui muy llenos de agua Vist. del spu s.
 que de A Terra aria famedas a la leuza Rega doria de sua
 cloria lo qual fizio muyas puchecinas que se forzaran arlo como
 merusca la caua deixa la dade y la queu que fazia devorando
 que aluda dizes a Saul o dia que hoy en el dia non desu

Reproducción facsímile de 1595-Gallo.
 Copyright Patrimonio Nacional

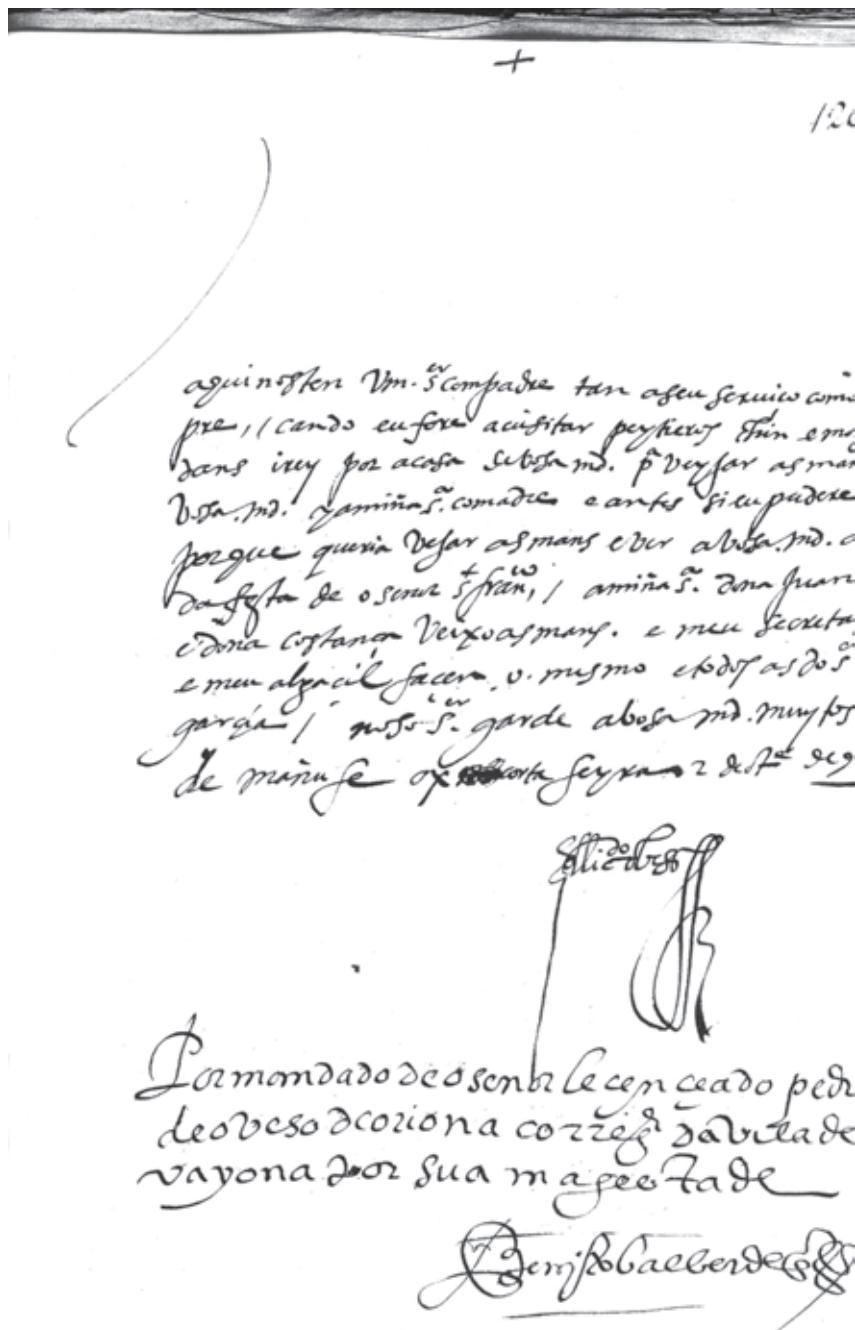
1596-Obeso

Aquí nos ten vosa mercé, señor compadre, tan a seu seruicio como sempre. Cando eu fore a uisitar Peytiers, Chin e Morgadáns irey por a casa de vosa merced para veyjar as mans a vosa merced y-a miña señora comadre e antes si eu pudere, porque quería vejar as mans e ver a vosa merced antes da festa de o señor Sant Francisco. A miña señora dona Juana e dona Costança veixo as mans, e meu secretayro e meu algaçil façen o mesmo, e todos as do señor don Garçía. Noso Señor garde a bosa merced muitos anos. De Mañufe, oxe corta feyra 2 de otubre de 96,

El licenciado Obeso

Por mandado de o señor lecençeado Pedro de Oveso de Oriona corregedor da vila de Vayona por súa magestade,

Benjto Balberde

Reproducción facsímile de 1596-Obeso.
Copyright Real Academia de la Historia

c. 1598-Lanzós

Eu beyjo a vosa merced as mans muitas ueçes por a memoria que tubo de acordarse de min, suprico a vosa merced que non me oluide. A miña señora doña Costança fago o mesmo, *que* é veyjarlle as mans, e que ningún no mundo é máis seu servidor *que* eu, e como atal terrey a muyta dita se acorde [verso] de empregarne en cousas de seu seruiço, con muyta certeça que ninguén con tanta uontade como eu a seruirá, que en miña conciança *que*, quando eu non tibera a obrigaçon que o mundo saue, pola nobreça *que* en vosas mercés coñeço o fijera. A esos meus señores seus fillos de vosa merced e primos meus veyjo infinitas ueçes as mans, e Deus os faga en todo seus fillos de vosa mercé e de miña señora doña Costança, a quens *guarda* Noso Señor como eu seu criado desejo. Çamora, oje sabado,

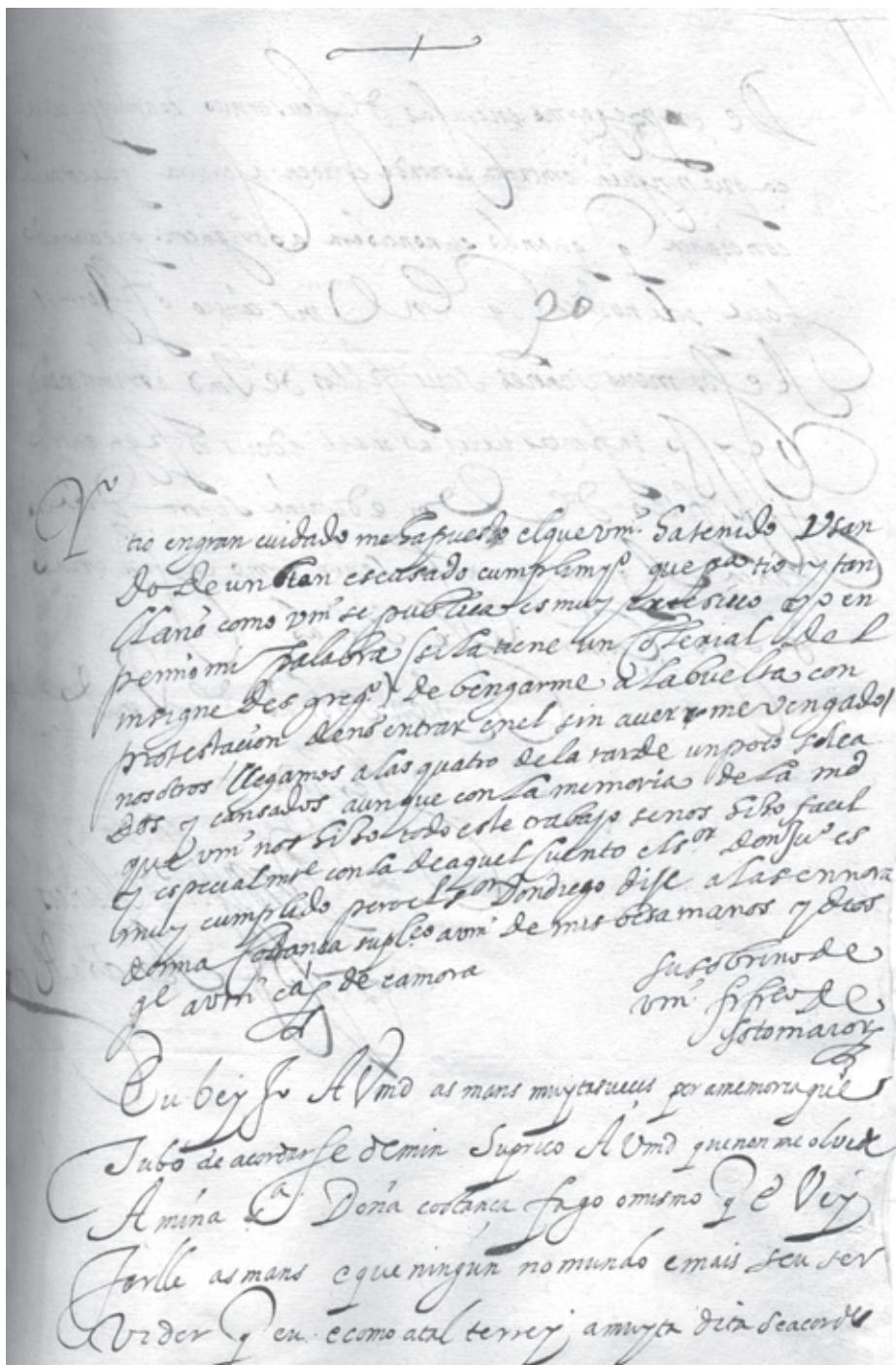
Seu sobriño de vosa merced e seruidor,

Don Juan de Lançós y de Andrade

[endoso]

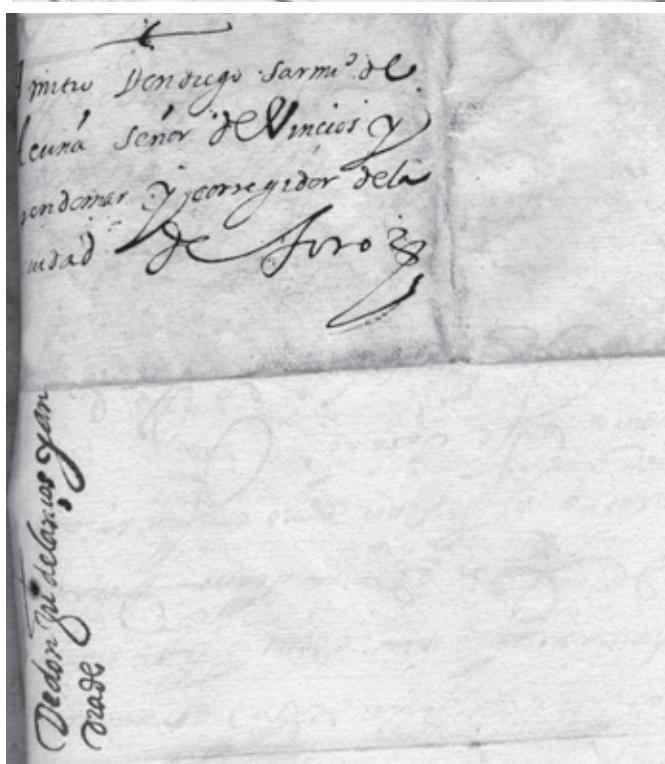
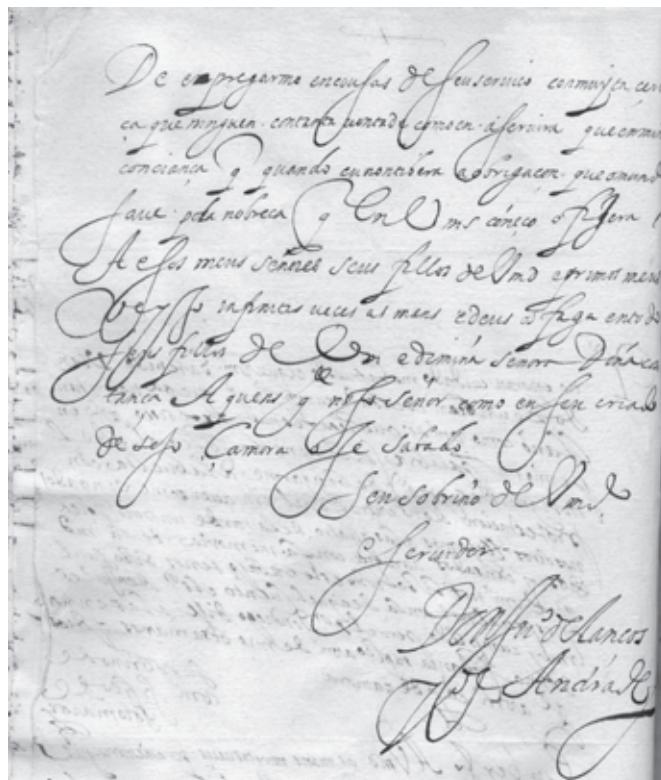
A mi tío don Diego Sarmiento de Acuña señor de Vincios y Gondomar y corregidor de la ciudad de Toro.

De don Juan de Lançós y Andrade.

Reproducción facsímile de 1598-Lanzós.

Copyright Patrimonio Nacional

1603-Serra-1

Permita Noso Señor ache esta a vosa mercé y-a señora dona Costanssa e señores fillos con tanto contento e saúde quanto a miña alma deseja. Todas as uezes que se ofresce non lexyo de pescudar por vosa mercé e por todas súas coussas. E na alma folgo, e todas miñas hirmás, *que* ban tan adiante as coussas de vosa mercé e confío en Deus han de ser milloradas, porque ho meresçe ho ser e balor de vosa mercé e ho mereceu a ben abenturada da señora dona Juana, súa may, que Deus dé gloria, e lle aparesça os bes e mercés que nos a feyto en súa cassa, así hela como vosa mercé, que Deus goarde.

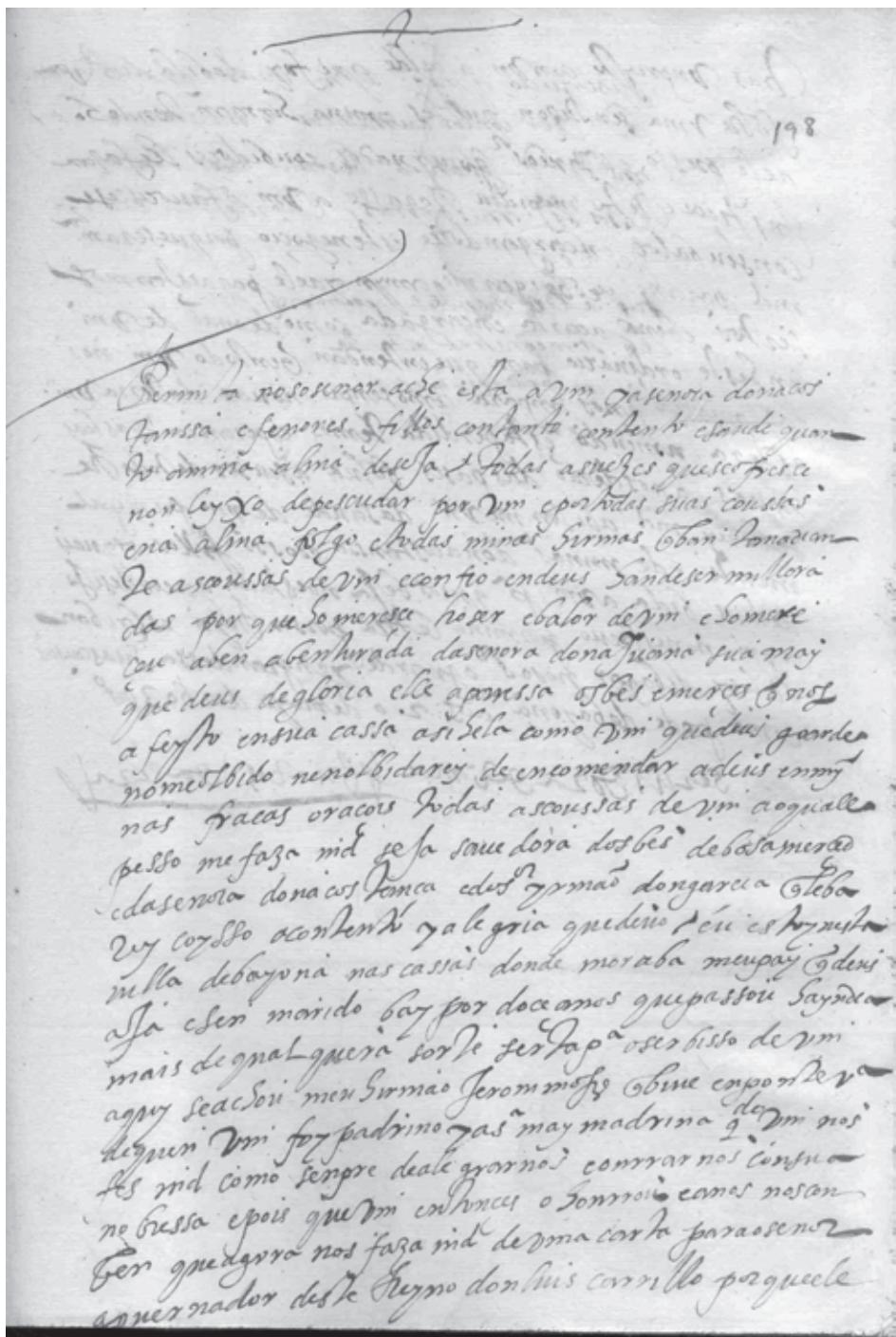
No-me olbido nen olbidarey de encomendar a Deus en mýnas fracas oraçois todas as coussas de vosa mercé ao quale pessó me faza merced seja sauedora dos bes de bosa merced e da señora dona Costança e do señor yrmaõ don Garçía, *que* lebarey coysso o contento y-alegría que deuo.

Eu estoy nesta uilla de Bayona nas cassas donde moraba meu pay, que Deus aja, e sen marido, bay por doçe anos que passou ha Yndea, mais de qualquera sorte certa para o serbisso de vosa mercé aquy se achou meu hirnão Jerónimo Fernández (?), *que* biue en Pontevedra, de quen vosa mercé foy padriño y a señora may madriña, quando vosa mercé nos fes merced como sempre de alegrarnos e onrrarnos con súa nobressa. E pois que vosa mercé entoncés o honrou e a nós, nos combén que agora nos faza merced de vma carta para o señor gouernador deste reyno don Luis Carrillo, porque ele [verso] tras vn preyo con vn alcalde que foy da bila de Pontevedra sobre vma senrezón que fes a miña hirmán ténndo ho a ele presso e, para que o señor gouernador e oubidores lle fazan justiça rreta, me pidiu rrogasse a vosa mercé o favorescese con seu balor encargándolle este negocio, porque será muita merced para nós e obrigarme a [a] myn y a ele para estarmos sertos. E beña a carta encargada como de maõ de vosa mercé con heste ordinario para que entendan *que* en todo vosa mercé nos faz merçed e nos anpara como sempre.

Nouas da terra vosá mercé as terá a meudo. Está perdida. Temos esperança coas boas nouas *que* nos deraõ das pases bolua a seu ser de todo.

Reseberey merced abisarme vosá mercé da saúde de vosá mercé, prencipalmente, e de miña señora dona Costanssa e dos señores fillos, os quais dé Deus bida a vosá mercé para que os beja no estado que eu desejo a vosá mercé. Non escrevo por miña letra por ser rruyn escribán, fa-lo-ey de bagar. Noso Señor guarde y-engrandessa súas coussas como pode. De Bayona, aos 20 de mayo de 1603 anos.

[Autógrafo] Servidora de vosá mercé, Briatís da Ser[ra]

Reproducción facsímile de 1603-Serra-1.
Copyright Real Academia de la Historia

Das imprefas con di alcalde que fez dabilida de p' yo
se p' r'na sen Dagoni que fes omnia suom' tendo so
a'le p'esso e' q'nosⁿ gobernador conselidores lefazan
instancia p'lo mepidiu Rogalle a'um o'ficio rescat
consentir encargandole el enezco p'q'nes eram
mid parones e'brigos mi omnia q'ale para estarmos
le'los ebria acorta encargada como de mao de u'm
conselio ordinario para que entenda q'ndo u'm no i
fa' mercad Enos ampara como se p'ou nouas da terra u'm
ast'ra amendo e'la perdida Temos esperanca co'los
nouas e' nos dera' las pases q' sua a'gen ser de todo fe
seberg mid abisor me u'm dasande de q'ni p'nuyal
mente e' de minas donacionisa dos 35° Nos q'nuais
dedens bida a'um p' q'nos b'ea no estado q'quendes q'
u'm non se cuo formia Cet'ia p'correr q'uij' escriban
falsoy debagor noso^s o'q'nos de yengrandesta juzgau'los
como pode debagor a'us 2 o demais der 60 3°

serni gora get me ffriatu dasen

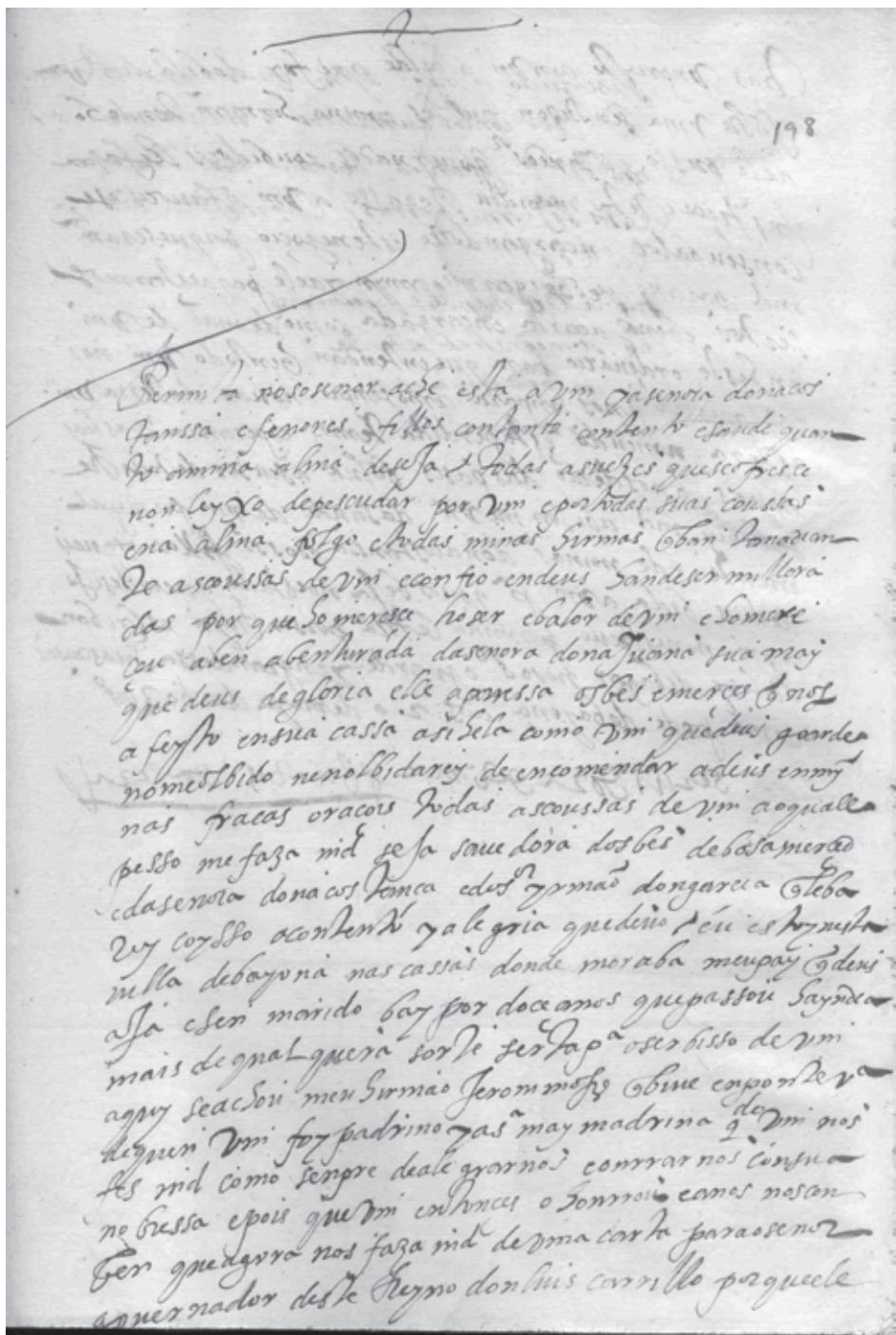
1603-Serra-2

Con el correo de Pontevedra escrevy a vosa mercé antes de agora en que sinificaua a vosa mercé o muyto gosto e contento que tiña, y-os desta cassa de vosa mercé, por me dezeren que vosa mercé y-a señora dona Costanssa y-os señores fillos y-o señor yrmán don García todos tiñan saúde, permita Noso Señor darlla tan cunprida e acauada como eu a desejo e sempre a desejey, amén. Teño muyta consolaçón por oubir sempre boas nouas de vosa mercé e que súas cousas ban muy adiante, confío en Deus serán sempre milloradas porque o mereeçe a nobressa de vosa mercé y-o mereseu a ben abenturada da señora dona Joana, súa madre, que Deus teña en súa santa gloria e lle aparessa os bes que dela hey rreseuido, e miñas yrmás. Pedía a vosa mercé na que escribía que, pois sempre folgou onrrar a cassa de meu pay e anparala con súa nobressa e balor, que agora ma faza tan cresida, y he que a meu yrmaõ Jerónimo Fernández (?) de Ponteuedra, vn alcalde que foy da bila mesma passando as tropas dos soldados lle a feyto vma senjustiça tocándolle na onrra, que he coussa para a cassa de meu pay de muyta estima, e pois vosa mercé ho onrouou en seu desposorio sendo seu padriño y a señora súa may, por seu balor me he nesario vma carta de man de vosa mercé e de outras pesoas que conescan o señor gouernador deste rreyno para que fassa castigo e guarde a justiça anparándo[lo] enela, e quero ber a merced que se lle faz por parte de vosa mercé, a quen ho señor goarde os anos que eu lle desejo, que non serán menos que os meus, en bida [verso] da señora dona Costança a quen beyxo as maus mill vezes y ao señor don García, e queyra Deus se logren os anos que Deus pode darrle. A carta yrá derijida á casa de meu yrmaõ Jerónimo Fernández (?) a Ponteuedra coeste mensajeyro que de hay bay e vosa mercé me faza merced abisarme de súa saúde e contento e de seus beis, que será para mñ alegría, e mándeme en que o sirua conforme estou obrigada.

Esta terra está perdida. Temos boas nouas que ay pases. Abísemese vosa mercé disso o que hay.
De Bayona, binte de mayo de 1603 años.

Seruidora de vosa mercé,

Briatís da Serra

Reproducción facsímile de 1603-Serra-2.
Copyright Patrimonio Nacional

desenra dona a sonica aquen bego asmaus miltueyes
yaoz don gorcea egypta denis se logren estenos Edenis po
de dor de acarito yra den Jida acasa demayrmao Jeio
mim fts aponterdra coesk menta Jeiro Edes say bay vni
me faz mal absarme desua sonde eoncerto edesus bes
fserá paromijn alegría enor deme engnefria confr
meustou brigada estalero esta perdida Tomos boas
noas que ay pases abisemi vni disso que say debayona
finde de mayo de 1603 as Ser Midoz de vme

1604-Moscoso

Primo y señor mío:

Pensando que sus pleitos y enfados de don Antonio le diesen lugar a que pudiese ir a besar a vuestra merced las manos y por él acer esto, me aguardé asta aora, que según lo que deseo contínuarlo, por lo que se me sigue de contento y de gusto, me parece ya muy tarde. Vuestra merced, mi prim[o] y mi señor, me perdone y me la aga de abisarme por éste de su salud y de la de la señora dona Costança y de todos esos señores mis primos y de lo en que pueda serbirle a vuestra merced, pues non deseo cousa más que enplearme nel toda [a] bida y-eso terei por muy gran dita.

Aynda teño esperança que don Antonio ha de bir da Coruña a tempo que lle poda a meu primo e señor beijar [fol.1v] as maus, que eso será parte a que non sinta ningún traballo, Noso Señor lle queira dar ese alibio. Eu teño aquí vnha cerba mansa, dícenme ten vos mercé vn bosque junto a súa casa de Ballaulid, quijera que fora matrimonio enteiro para que quedara poboado deles, pero yrá agora a cerba e despóis procurarémoslle o marido.

O pretendente por quien escribe don Antonio suplico a vos mercé, primo, o faboreza en todo, porque con eso pueda salir con el suceso que le deseamos y en ello la rrecibiremos muy grande.

Pola merced das porcelanas beijo as maus a vos mercé muitas beces, que por ser de tal mau ey eu de pólás na guarda que tas prendas merecen, e mais lle digo a vos mercé que si fijera mayoraso as pujera nel, pero eu non so tan boa que mereça telo, cuanto más façelo.

Señor meu primo acá me diçen tran esas nabes marabillas y-entre elles yndias grandes labrandaieras. Ynbieie a meu yrmau no sei cuanto para que me comprase una e como non se bende nada paréceme que por [fol.2r] eso non ma compró. Vosa mercé ma faga tan grande de abisarme si abrá algunha de probeito y-o que podrá costar. Y por no cansar más a vuestra merced no soy m[ás] larga. Guarde Nuestro Señor a vuestra merced, primo y señor mío, tantos años y con los aumentos de mayor estado que yo deseo. Laiosa y de hebrero 27 de 604.

Dona María de Moscoso y Sotomaior

93

Primo y 8 mas Pensando sus platos
enfados de don Lloris lo buseron
lugar a que llova besar a don Luis
y por el acer q los me quieren
esta cosa q se figura q solo son
el suyo corporo q quise me quiera de son
Cento q de qula me separare jamas la
~~Acta~~ Impri m' q mas mejor dme
q me lo ayde a biliar me por est edictu
Salio q dela de las Consolacion
y de los q esto es q mas proximos q delos
en que puja ser borles q no
nibes esto q ayde mas q entiernime
en toda oda q esto bengon muy gra
Dita q ay q no teno esperanza q lo
q no son q nad q bri da forma a tempo
Respondo amen Primo Senor besar

Reproducción facsímile de 1604-Moscoso.

Copyright Patrimonio Nacional

as manz q cfo seraparte que nonsinta nroq
traballadosos^r Acquaera dar ese alibio car
a qui Pnha cura Manta dho me tenlo
Pn bosque sunha qualidad eballa uelid que fero
fota matrimonio entero pa q dalaran
podia hordes pero qra agor hacerba e des
procurar emolle enladoz o pretendente q
quian escriva dona lomia supleza dho prim
habo dho entido por qne sonho fui da
tar onel suyo quille defantos q enu
carriu biremos mui grandel polar
das por celanas beix as manz aVm ma
cas beix qe posser de tal man eq eu
polas na quanda q las prendas merecen
mors dho q si fiera mayor
as puxera nel pero en non soy tan bo
mercea telo (un lomis facelo)
mui primo afamei uen trañefas
bes marabillas gen haellas q n
grandes labran Devivas q nubira m
q man nos ei suaripa q mes ongra
dho no se bende nada parece me

po nō me fompro Vm mafaga tan grande de
ssar me sh abra algúba de proberlo yo que
prefostar qponre lansar mas a Vm no soy n
erga q nro d' alor promogó mis lantos
anos q son los arrhenhos de ma yor q adui
q deder la yosa q de Sebrero 27 de 607

Dona M. de mos
Dofor de mos

1605-Amorín

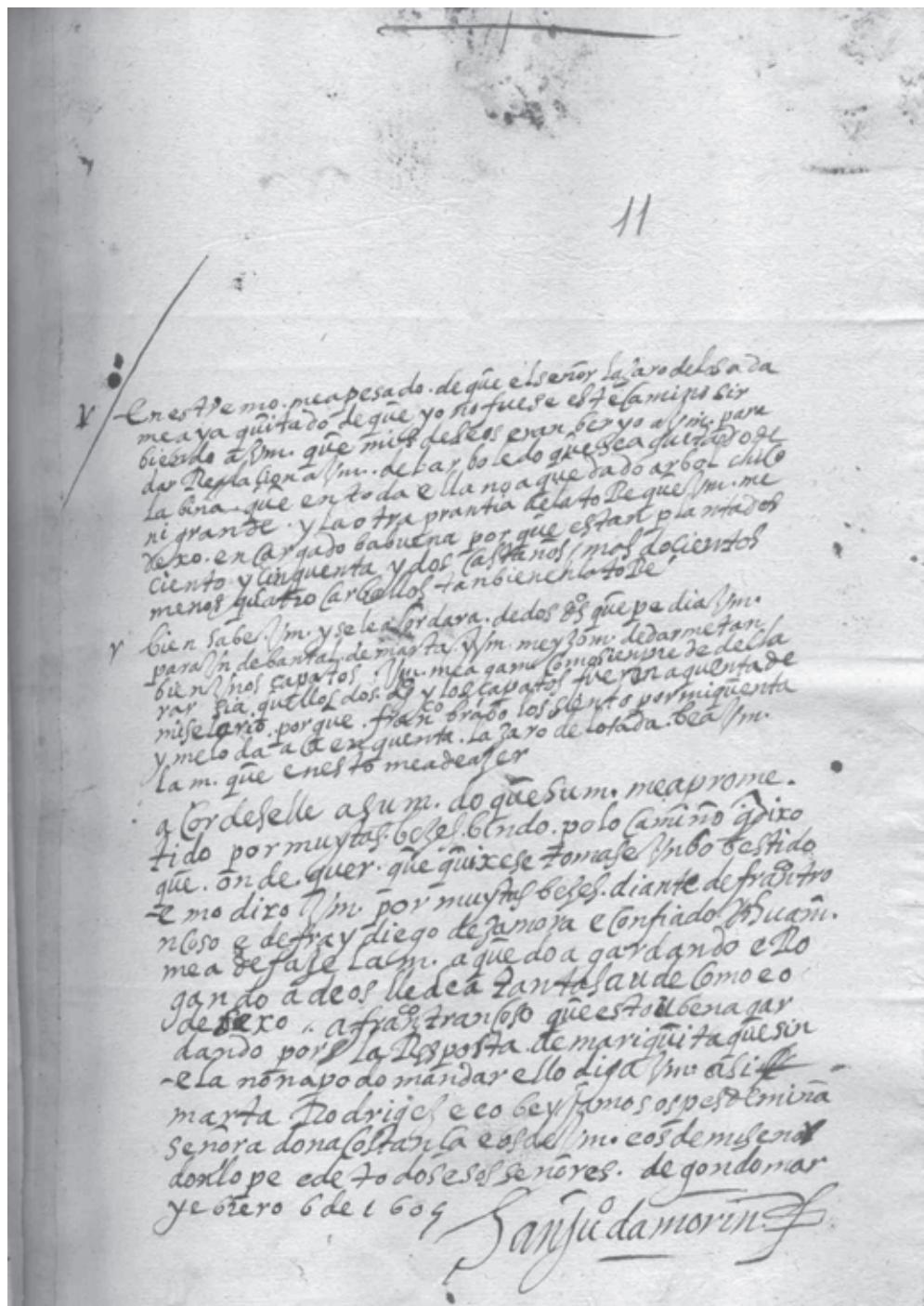
En estremo me a pesado de que el señor Lázaro de Losada me aya quitado de que yo no fuese este camino sirbiendo a *vuestra merced*, que mis deseos eran ber yo a *vuestra merced* para dar rrelación a *vuestra merced* del arboledo que se a quitado de la biña, que en toda ella no a quedado árbol chico ni grande, y la otra prantía de la Torre que *vuestra merced* me dexó encargado ba buena, porque están plantados ciento y çinquenta y dos castaños, más doçientos menos quatro carballos tanbién en la Torre.

Bien sabe *vuestra merced* y se le acordará de dos ducados que pedí a *vuestra merced* para vn debantal de Marta y *vuestra merced* me yzo merced de darmelos tanbién vnos çapatos. *Vuestra merced* me aga *merced* como siempre de declarar si aquellos dos dineros y los çapatos fueron a quenta de mi selario, porque Francisco Brabo los sientó por mi quenta y me lo dá acá en quenta Lázaro de Losada. Bea *vuestra merced* la *merced* que en esto me a de azer.

Acórdeselle a su *mercé* do que su *mercé* me a prometido por muytas bezes bindo polo camiño, que dixo que onde quer que quixese tomase vn bo bestido, e mo dixo *vos a mercé* por muytas bezes diante de Francisco Troncoso e de fray Diego de Zamora. E confiado súa *mercé* me a de faze-la *mercé* a quedo agardando e rrogando a Deos lle dea tanta saúde como eo desexo. A Francisco Trançoso, que estou ben agardando po(r)la rresposta de Mariquita, que sin ela nona podo mandar, e llo diga *vos a mercé* así.

Marta Rodriges e eo beyjamos os pés de miña señora dona Costança e os de *vos a mercé* e os de mi señor don Lope e de todos esos señores. De Gondomar, y ebrero 6 de 1605.

San Juan d'Amorín

Reproducción facsímile de 1604-Moscoso.
Copyright Patrimonio Nacional

1605-Achas-1

Gran traballo é estar tan lonje do que bein se quer. E ysto podo eu dezer por *vosa mercé* y-este seu cativo, *que*, en naon bendo vn.a letra de *vosa mercé*, logo ando en pesquisa de queim a tem, y-en béndoа, logo naon pregunto más. E tíñame *vosa mercé* tan agastado que, se naon fora tempo tan santo como é oje, estava para naon fazer ysto. Mais Noso Señor me encamjñou que ja que que perdoava aos ynjmjos perdoase a meu dono e señor, e mais que fixese ysto nesta lingoa-je, pois é de *vosa mercé* tan estimada. E por ela me troufe aquij, que coela despertaría *vosa mercé* do sono de correxidor. E se ev naom tibera aquij a compaňía portuguesa ja fora desfeito das outras naçōins *que* aquij corren con muitos bentos. O *que* troufer a *vosa mercé* a esta súa terra será mijllor *que* o que traz as naos de contrataçaom a este porto. Mereza ev saver de *vosa mercé* e de miña señora dona Costanza, e deses meus señores, e quando a de ser o casamento de mjña señora dona Joana, *que* ja é muyto aguardar, e se o señor fora Sarmento ja bramara pola mjña señora. Mande por min, *que* ja *que* vm naon é correxidor, [verso] farei justiza coa alcada da pimenta. E tanvén se acorde *vosa mercé* de darlle marjdo porque tempo é a nosoutros quedar vein, o que naon sei se será se aguardar outro ynverno nesta umdad, e mais que nos qujtu *vosa mercé* o bon compaňeyro e nos dejia en poder da justiza crjminal, mais con jente [b]joa *que* o fará ser çebill. Dona Maria e dona Costanza veinjan as maons [a] *vosa mercé* e á boa Joanifña, y-elas y-eu as de miña señora dona Costanza y-eses meus señores, en cuja compaňía *garde Deus vos mercé* muitos anos e lles dé tan boas saídas de pascoas como todos os desta súa casa lle desejamos. Vajona, oje Vernes Santo, 8 de abrill de 605.

Diego Sarmiento de Sotomayor

Perdoe *vosa mercé* o papel pequeno, *que* aynda este naom me mereze.

10

gran traballoz. et alz. Tan los pedoqz
 Se me sequoz. Cyslo podocudebez. perlm. yde
 sucalivo. qen. naon bendio. Un. a. le hale
 Vm. logo ando en pueyura. de queimaz
 temp. ten bendoz. logo naon. pregunto
 mas. C dñame Vm. sonagaz rado. que
 sonon para tempo. Tansante. comoz. Iff.
 et alz a pa. naon. fazeylo. Mais notaz
 Meen campiña. qdague perdioara. ab. qij el
 amigz. perdonde. amedono. Esq. Omis que
 fise. q. Sto. No stalongoa se. poeiderm.
 Tan. es limada. Epoualametroufagui. que
 collades pertavia. Vm. doronocelos Regi
 dor. Cocevnaom. Tibera. Aqui aconfirma
 portuguesa. Ja forades fel to das oihaz naias
 Gaguicben. un. Muy fort. bendos qd. Kupfe
 Vm. ac lasuataka. Seramjua Goguizaz
 nad. deon trafacon. ac le porto. Mercaera
 Verderm. Cdemijas. dena celanza. Edeter
 muis. soys. qd. adeser. occasamento. demijas.
 D. Joana. qd. alz. muj lo aquardax. Escocia
 feras armento. Jabramava. po tamz na senora
 Mande permin. qd. ja q. Vm. Naon. qd. Albaduz

en un carreta y vidiaciu
 en un zoco primi po quela tiene muy secreto
 par que no se iñ gatzen En po lugel que nadoz que

Reproducción facsímile de 1605-Achas-1.
Copyright Patrimonio Nacional

farei. Justiza con alca dada pimienta. Estar
Ven. sacra de Vm. desdelle marido. por que tempo
canosas nos quedan ven. o que naon. Ei. desun
se quer dar. en hurnero. nestas mi dad. / Mais
quenos quiteri. Vm. obon. con paneyro. En o deixa
On poder da justiza. eximnal. Mais conforne
os. qofara sacre billi. Don am. Cdenaco d'lang
Vim para smaons. Am. Caboa. Joaquina. Yelas
Tiu. asdemna SD. cos lang my ccs. mius. s. q.
Encuja. compaña q. deus. Am. muy totano
Ellas de tan bons. Sauidas de personas como todo
os del las uacasa. Pledes famos. Yajona. Jefuene
santo. & de alvill. de los. /.

Perder. Vm. o papel. peguano S. L. carmen lo
qayndas tñnaom. me meroje. Desdomey or
██████████

1605-Achas-2

Bien sé que cango. Pero descanso. Porque ya que de boca no puedo ablar, siquiera vna vez en la semana quiero por pluma bengarme y obligar a quien tanto quiero y devo y desevo servir a que me jnbíe sóis dúsas rregras da súa maom pera ter por pítima para o coraçaom, *que* en vendo letra do meu señor don Diego logo descansa, y-así a que rrecevím por Diego García me serve de entreter as savdades con lela cada día. *Vosa mercé* ordene como o señor tesourejro y-ev o podamos ver pres-*to*, e se naom faça *vosa mercé* conta *que* os olandeses lle levaron douis catibos yndo ós coellos ás ynsoas. Naom se espante *vosa mercé* destas branduras, *que* saom Sarmento e crjado á veira de Portugal, e *vosa mercé*, mev señor, me bolveu a juntar coeles, e así naom poso deyxar de dezer jsto e ser agradezido de quem tanta merced me faz. Os olandeses fizeron liberaldад con os nabíos que toma-ron ao mostejro d' Oya, e foy que lles deron aos mestres vn dos nabíos con toda a sal, e toda a jente dos douis botaron naquele. [verso] E pois estes fezeron esta liverdade, *vosa mercé* procure *que* meu señor don Juan d' Acuña y-eses señores da Junta do noso Portugal nola den con briñidade ao señor tesourejro y-a min, e naon pase pela maom de Figueiredo, que virá mujto escasa, como foy a pro-visaom dos mercadores da pimenta, *que* faz firmar a vn Rej tan xeneroso y liberal *que* se quixeran comprar os sacos llos vendaom, e se naom *que* llos naom prestem. Espantoume muyto esta pou-quijdade, *que* se foraom mester os do meu graonciño, de Petam os mandara catar e llos prestara por lebaren fazenda de súa magestade. E sendo o señor tesourejro y-ev de muyto grande coraçaom nos mandara muyto curto rrescate, porque Figueyredo é muyto pequeno en tudo, e o mev estómago naon sofre couosas pequenas; bolbo a dezer a *vosa mercé* *que* a liçenxa naom tarde, porque ja se pasa o tempo de colle-lo meu panziño e se naom naom terej que comer o ynverno e ficarej como cigarra *que* cantou no beraom e no jnverno pedía á formiga, e meu vmor ja bosa merced o save *que* é más de dar *que* de pedir, se podese. Se podese, *vosa mercé* o rremedie todo, pois o a de ser meu. Ja me parece que so largo e quero acabar esta, y-a miña Janjña Sarmiento me beim abraçar e naon quer *que* escreva más, e me parece *que* tein rraçaom pelo *que* deve a merced *que* *vosa mercé* lle faz.

Doña María y doña Costanza vesan las manos a vuestra merced, y-ellas y yo las de mi señora doña Costanza y-esos mis señores ijos de vuestra merced en cuya compaňia guarde Dios a vuestra merced muchos años, como yo deseo y menester. Vajona, y setiembre 20 de 605.

Diego Sarmiento de Sotomayor

99

Sionte g'caneo. Pero des canco. Por que a que
 de boca. Nos puso abiar. siguió una vez
 En la cimbra. quiso por pluma. bengame
 70 bengame aquien tanto quiso. q'cero. q'dijo
 Tarrir. o que mejor su. ser. duas Regal
 da Guadalupe. perata. por pitima para o cas
 caom. q'en Vendo le tra domus senor don diego
 logo de canca. q'así que Recetm. por q'
 q'la misere. tecen heter. as. sardades. con
 Silacadaia. Um ordene. como. senor taru
 reyo. q'ev. epochamat. Ver punto. Eseñam
 faca. Um conta. q'os etan bles. Melvimon
 dous. cat'bot. qndo. os cello. as p'socas. naom.
 &c. es ponterm. das las Granduras. q'caom sare
 mento. Corjao. Oveira deportugue. C.3. m.
 Monroy. me bolvra. as un zor cello. East
 naom. posodex xoy. decapoy. q'debraga
 deq'ido de quem. tan lamo. me fay. q'dolan
 des. q'q'oin si. beldad. con ist nasas. que lo
 Maron. acomos lixodaya. q'fay quilles d'um
 A.5. me bles. Undornabio. con hecha asal. E
 toda asin u. dos dous. belmon. Naquell

parte) de la 9ta de son Doyne y (mellor de la)

Reproducción facsímile de 1605-Achas-2.
 Copyright Patrimonio Nacional

Epois estes fizeron 25 talis. Vordades. Vm.
 procure. q̄ muios. don su. dacina. yeso. s̄me
 vila funda. donato por lugaz. notabén con si
 bidade a os sinos uscurus rojam. Enaon. pase
 pelamaom. de figura redonda. queria muylo escasa
 como sy. apretacion. dos mercedores. dapi mola
 q̄ faz. firmar. Un hñ. tam senecto. q̄ li beral. q̄e
 qui xuen comprar o saco. los vendeam. O Senado.
 q̄ los naom. presunto es. pan roume muylo. esto
 pou qui clade. q̄ se feriam. Mester. O domen
 graon. q̄no. de pelame o mandava ca rax
 Ellas. Preslava. por lebaren fazenda desun
 mag. E fondo o boy. Teraniesgo. q̄v. de
 muylo gran decoracion. not mandara mylo
 uelto. Prescante. porq̄ figura redonda. Emuylo pe
 q̄ntrtudo. Come. Es lomago. naon se que
 couras. peqnas. f̄ bello adeyr ar m. q̄a
 licencia naom. Tende. porq̄ f̄se presuelo
 de estelo miu pañino. econaom. naom le
 rey que comor en Verno. Eficacy comocigalha
 Gran rou. no beraom. Engn Verno pediu. q̄for
 miga. emeu. q̄ me labatam. O ave. q̄ emai
 ded an q̄ depedir. Si podese. Se podese. Vm.
 O premiedado. porsona de dx meus. Jame
 parue quistango. Egro acabarela. q̄ amma
 Janina saem. mebeim. alvarez. Criaon q̄
 q̄ escuaramais. Orne parue. q̄ tem'an
 caom peço. q̄ creve and. q̄ Vm. Cefay
 D. m. q̄ flor coa lompa D. L. m. b. m. bellaz
 casadom. doma as amigas et mis señas q̄ portave
 en una compaña q̄ dios ar m. ma. q̄ os mis
 compaños dous gemelos en vaporo y se de 20. deboj.

P. Comienzo
 P. Asturias

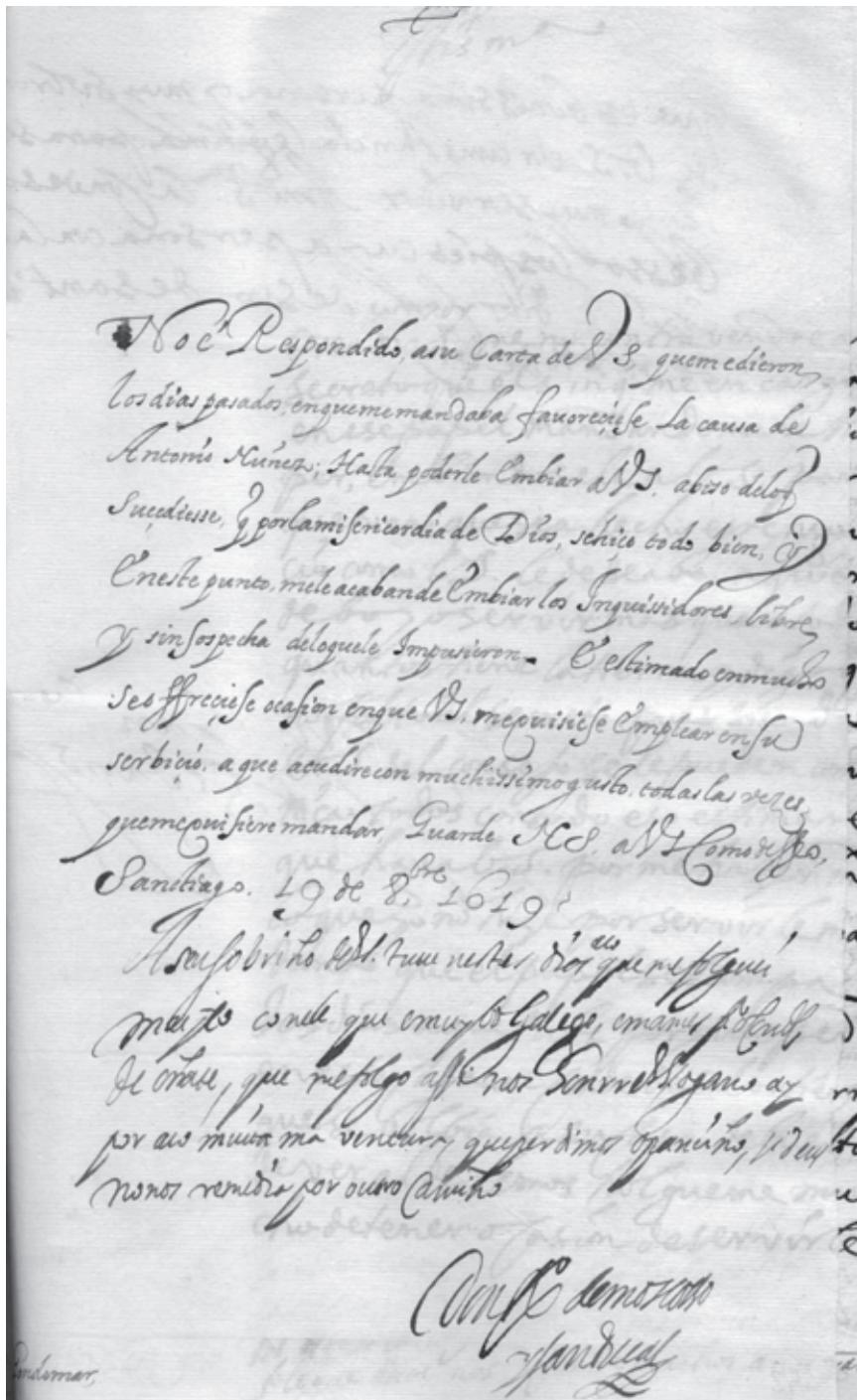
1619-Moscoso

No é rrespondido a su carta de *Vuestra Señoría*, que me dieron los días pasados, en que me mandaba fauoreçiese la causa de Antonio Núñez, hasta poderle embiar a *Vuestra Señoría* abiso de lo que sucediesse, que por la misericordia de Dios se hiço todo bien, y en este punto me le acaban de embiar los inquisidores, libre y sin sospecha de lo que le impusieron. É estimado en mucho se offreçiese ocasión en que *Vuestra Señoría* me quisiese emplear en su serbiçio, a que acudiré con muchíssimo gusto todas las veces que me quisiere mandar. Guarde Nuestro Señor a *Vuestra Señoría* como desseo. Santiago, 19 de Octubre 1619.

A seu sobriño de Vosa Señoría tue nestes días acó que me folguei muito con ele, que é muy bo galego, e má mes (?) para o conde de Oñate, que me folgo assí nos honrre Vosa Señoría. Ogano ay por acó muita má ventura, que perdimos o panciño, si Deus no-nos remedia por outro camiño.

Don Rodrigo de Moscoso y Sandoval

Conde de Gondomar,

Reproducción facsímile de 1619-Moscoso.
Copyright Patrimonio Nacional

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ANDRÉS ESCAPA, Pablo & José Luis RODRÍGUEZ MONTEDERRAMO (1998): «Manuscritos y saberes en la librería del Conde de Gondomar», *El Libro Antiguo Español IV. Coleccionismo y bibliotecas (siglos XV-XVIII)*, 13-81.
- Cat. Gondomar = *Catálogo da Real Biblioteca. T. XIII. Correspondencia do Conde de Gondomar*, Madrid, Patrimonio Nacional, 1999-2003, vol. I-IV.
- CHARTIER, Roger (1992), “Espacio social e imaginario social: los intelectuales frustrados del siglo XVII”, en *El mundo como representación. Historia cultural: entre práctica y representación*, Madrid, Gedisa Editorial.
- CRESPO POZO, José Santiago (1997): *Blasones y linajes de Galicia*. Introducción de Carlos Martínez-Barbeitó, A Coruña, Ed. Boreal.
- FERNÁNDEZ DE CÓRDOBA, Enrique & José CORTIJO MEDINA (1999): «Noticias sobre la venta de la librería del conde de Gondomar al rey Carlos IV y su traslado al Palacio Nuevo de Madrid», *Cuadernos para Investigación de la Literatura Hispánica* 24, 309-328.
- GARCÍA CARRAFFA, Alberto e Arturo (1919-1953): *Enciclopedia heráldica y genealógica hispano-americana*, Madrid, Imprenta de Antonio Marzo.
- GARCÍA ORO, José (1997): *Don Diego Sarmiento de Acuña, Conde de Gondomar y Embajador de España (1567-1626). Estudio biográfico*, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia.
- GAYANGOS, Pascual (1869): *Cinco cartas político-literarias de D. Diego Sarmiento de Acuña...* Publícalas la Sociedad de Bibliófilos, Madrid, Imprenta de M. Rivadeneyra.
- Índice-Salazar = VARGAS-ZÚÑIGA Y MONTERO ESPINOSA, Antonio, Marqués de Siete Iglesias (1949-1979): *Índice de la Colección de Don Luis Salazar y Castro*, Madrid, Real Academia de la Historia.
- MANSO PORTO, Carmen (1996): *Don Diego Sarmiento de Acuña, Conde de Gondomar (1567-1626): erudito, mecenas y bibliófilo*, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia.
- MICHAEL, Ian & José Antonio AHIJADO MARTÍNEZ (1996): «La casa del sol: la biblioteca del Conde de Gondomar en 1619-1623 y su dispersión en 1806», *El Libro Antiguo Español III. El Libro en Palacio y otros estudios bibliográficos*, Salamanca, Universidad, 185-200.
- RODRÍGUEZ MONTEDERRAMO, Xosé Luís (1999): “Otra carta en gallego dirigida al conde de Gondomar”, *Avisos* 17, 8.
- ROCA, Pedro (1904): *Catálogo de los manuscritos que pertenecieron a D. Pascual de Gayangos existentes hoy en la Biblioteca Nacional*, Madrid, Tip. de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos.
- PÉREZ COSTANTI, Pablo (1930): *Diccionario de artistas que florecieron en Galicia durante los siglos XVI y XVII*, Santiago, Seminario Central.
- SÁNCHEZ CANTÓN, Francisco Javier & Salvador BERMÚDEZ DE CASTRO Y O'LAWLOR (1935): *Don Diego Sarmiento de Acuña, Conde de Gondomar: 1567-1626. Discursos leídos ante la Academia de la Historia*, Madrid (s.i., s.a.).
- TOBÍO, Lois (1973): «Gondomar e o galego», *Grial* 40, 133-144.
- TOBÍO, Lois (1974): *Gondomar y su triunfo sobre Raleigh*, Santiago de Compostela, Bibliófilos Gallegos.
- TOBÍO, Lois (1977): «Outras dúas cartas en galego a Gondomar», *Grial* 57, 366-377.
- TOBÍO, Lois (1980): «Galego familiar escrito a comenzaños do século XVII», *Grial* 69, 357-358.
- URREA, Jesús (1996): *Arquitectura y nobleza. Casas y palacios de Valladolid*, Valladolid, Consorcio IV Centenario Ciudad de Valladolid.

NOTAS

- 1 Nesa segunda parte estudaremos detalladamente, no plano histórico, a relación que existe entre o correspondente e o destinatario, así coma o contido de cada unha das cartas, coa identificación, ata onde nos sexa posible, dos motivos e personaxes mencionados; e, no plano lingüístico, a especificidade de cada texto e a variación que se observa neles, sobre todo no plano diacrónico e diatópico. A segunda entrega achegará tamén un glosario conxunto.
- 2 Véxase a súa descripción en Urrea 1996: 101-104.
- 3 Por exemplo, a que no ano anterior, 1603, lle remite ao conde sobre o encabezamento das alcabalas do sal e a compra dunha cadea “de aditamentos” (RB II/2137, doc. 50).

- 4 Obeso é apelido de orixe cántabra (García Carraffa:LXII, 210-213); en canto ao segundo apelido, localizamos en Galicia en 1510 a un Pedro de Oriona, mestre canteiro, que traballou na capela do Hospital Real de Santiago (Pérez Constanti 1930: s.v. Oriona).
- 5 Véxase ao respecto a análise de Chartier (1992: 165-180) sobre a frustración dos intelectuais no século XVII. Considera este estudioso que é a fins do século XVI cando se produce o maior desfase entre o número de graduados universitarios e a disponibilidade de postos na burocracia.
- 6 Como en RAH A74 fol. 406, onde parece evidente que Gallo (San Antón, 19-10-1602) só pode reproducir unha frase procedente da carta de Gondomar a que responde: “solo desevo su magd acabe de resolver en lo del patronazgo desto y que entre en posessión y v.m. dé ese gallo y *media duzia de perdigóns*, que si tubiéramos...” (a cursiva é nosa). Naturalmente, subsiste a necesidade de explicar por que don Diego vai trufando de galego as súas cartas, se o fai de maneira habitual ou con este correspondente en particular, e nese caso por que.